

І.Б. Шевчук, канд. екон. наук
Львівська державна фінансова академія

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. Формування національного і регіональних ринків медичних послуг (РРМП) та створення умов для їх функціонування є актуальним завданням сьогодення, вирішення якого потребує глибоких наукових розробок та практичних дій з боку держави, місцевих громадських організацій та суспільства в цілому щодо чіткого наукового обґрунтування методологічних основ організації РРМП, його просторового збалансування та територіальної організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси функціонування ринку медичних послуг постійно перебувають у центрі уваги науковців різних галузей науки (А. Акопян, Б. Райзберг, А. Вялко, Г. Конашук, Ю. Данилочкін, З. Герасимчук [1], Н. Кузьміна, І. Тогунов, Т. Камінська [2], Т. Філіпова, І. Зайцева, В. Куценко, О. Комарова, Я. Остафійчук, Н. Мачуга, А. Цветкова [3], Н. Петрова, Н. Вишняков, С. Балохіна, Л. Тепліна, Т. Носуліч [4], Д. Арзянцева та ін.). Разом із тим окремі економічні та регіональні аспекти розвитку ринку медичних послуг досліджено неповно, вони потребують подальшого науково-практичного розгляду. Зокрема, важливо приділити належну увагу удосконаленню територіальної організації ринку медичних послуг на національному та регіональному рівнях у розрізі його територіальної та управлінської структур.

Метою статті є окреслення й обґрунтування шляхів удосконалення територіальної організації ринку медичних послуг в Україні на різних ієрархічних рівнях залежно від співвідношення попиту населення на медичні послуги та їх пропозиції на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територіальна організація ринку медичних послуг (ТОРМП) – це система просторового поєднання, взаєморозташування суб'єктів ринку медичних послуг, об'єднаних в єдине ціле комплексом організаційно-управлінських зв'язків, спрямованих на використання наявних умов та медичних ресурсів регіону та забезпечення населення медичними послугами. При цьому, локалізація попиту та пропозиції медичних послуг, концентруючись на певній території, множинністю взаємозв'язків формує територіальну структуру

регіонального ринку медичних послуг. Безумовно, територіальна організація ринку медичних послуг може бути деформована, недорозвинена, така, у якій відсутні окремі ланки, що вимагає її удосконалення.

Удосконалення територіальної організації ринку медичних послуг повинно стосуватися ефективних змін у його територіальній структурі та структурі управління. Серед основних чинників, що обумовлюють удосконалення територіальної організації ринку медичних послуг можна виділити:

- невідповідність розміщення окремих ланок медичної інфраструктури розселенню і потребам населення;
- неоднаковий вплив соціально-економічних умов на розвиток регіонального ринку медичних послуг;
- вибуття медичних закладів на соціально проблемних теренах регіону, наприклад, у сільській місцевості;
- неефективність залишкових від адміністративно-командної системи інструментів управління медичними закладами в ринкових умовах;
- низький рівень ринкових відносин на периферії регіону.

Звідси, головним завданням удосконалення територіальної організації ринку медичних послуг є орієнтація на збалансоване поєднання суб'єктів ринку медичних послуг на різних територіальних рівнях для якісного та повного задоволення потреб і попиту на медичні послуги всіх соціально-економічних груп населення.

Для того, щоб уникнути суттєвих помилок при удосконаленні територіальної організації ринку медичних послуг, слід здійснювати його з дотриманням наступних принципів:

1. збереження ступінчастої системи розміщення медичних закладів;
2. врахування регіональних особливостей щодо попиту і пропозиції медичних послуг;
3. наукової обґрунтованості, що вимагає володіння повною і всебічною інформацією в регіоні, а тому передбачає постійне здійснення моніторингу щодо стану та динаміки фактичної потреби населення в об'єктах медичного обслуговування та їх транспортної доступності;
4. делегування значної частини управлінських функцій у регіони;
5. соціально-економічної ефективності щодо прийняття управлінських рішень.

Зазначимо, що в основу територіальної організації ринку медичних послуг в Україні покладено ступінчасту систему (модифікована теорія Кристаллера), яка передбачає тверде регламентування набору й розміщення медичних установ у населених пунктах. Тобто, на низовому

рівні (найменші поселення чи мікрорайони в містах) повинні надаватися медичні послуги першої необхідності (наприклад, у сільській місцевості вони надаються головним чином у фельдшерсько-акушерських пунктах), а на найвищому рівні – рідкісні спеціалізовані медичні послуги, що надаються у регіональних чи загальнодержавних центрах. Із збільшенням розмірів поселень набір медичних послуг істотно зростає.

Таким чином, основу територіальної організації РРМП складає система розселення, що сформувалась різними типами населених пунктів, які виконують відповідні функції в процесі надання медичних послуг. Відповідно до цього основними елементами територіальної структури РРМП є пункт медичного обслуговування, центр медичного обслуговування різного рівня значення (міжнародного, національного, міжрегіонального, обласного, районного, місцевого), вузол медичного обслуговування та район медичного обслуговування.

На сьогоднішній день ступінчаста система повинна залишатися базовою у територіальній організації РРМП, оскільки вона нанизується на опорний каркас території (поєднання постелень і магістралей) та є доволі консервативною. Однак розвиток підприємницької діяльності на РРМП повинен супроводжуватися розміщенням медичних об'єктів відповідно до попиту населення, тобто з обґрунтованим відходом від орієнтації на ступінчасту систему до системи, яка б забезпечила рентабельність виробнику медичних послуг.

При цьому, вважаємо за доцільне підтримати у цій сфері розвиток мережної економіки, тобто сприяти збереженню доставки медичних послуг від виробника до споживача, або навпаки, доставку споживача до вузькоспеціалізованих послуг, надання яких пов'язане з унікальними медичними (кліматичними, мінеральними, природними) ресурсами. Крім того, варто говорити про формування кластерів у цій сфері.

Тому удосконалення територіальної організації вітчизняного і регіональних ринків медичних послуг має здійснюватись таким чином, щоб створилася система, здатна забезпечити територіальну доступність медичних закладів з найменшими фінансовими витратами для виробника і найменшими часовими затратами для споживача, відповідну комплексність і комфортність медичного обслуговування для населення з різним рівнем доходів.

Вважаємо, що таке удосконалення повинно забезпечити:

- населенню регіону максимальний доступ до якісних медичних послуг;
- використання в повній мірі ресурсів регіональних системи охорони здоров'я;

– гнучкість роботи медичних закладів в плані пристосування до нестійких умов зовнішнього середовища регіональних ринків медичних послуг;

– надійність функціонування суб'єктів даних ринків.

Враховуючи те, що регіони мають різне географічне положення, природно-кліматичні та соціальні умови життєдіяльності населення, економічне середовище, і всі ці фактори по-різному впливають на формування попиту і пропозиції медичних послуг, якими визначаються основні закономірності функціонування РРМП, то можливі шляхи удосконалення їх територіальної організації потрібно визначати залежно від рівня сприятливості факторів для формування попиту і пропозиції медичних послуг у регіонах.

Так, удосконалювати територіальну організацію РРМП у регіонах із низьким рівнем сприятливості умов для формування попиту і пропозиції медичних послуг доцільно шляхом застосування методів спеціалізації та кооперування:

– орієнтація виробників медичних послуг на споживача із-за меж регіону;

– використання інноваційних технологій для надання медичних і супутніх послуг (зв'язок, страхування, банківські операції, юридичні консультації, медичне транспортування, Інтернет, реклама, і т.п.);

– міжнародне коопераційне співробітництво (спільні медичні проекти, науково-дослідна робота тощо).

У регіонах із високим рівнем сприятливості умов для формування попиту і низьким для пропозиції медичних послуг удосконалення територіальної організації РРМП доцільно проводити шляхом застосування методу концентрації, це:

– створення нових медичних підприємств та розширення старих з орієнтацією на диверсифікацію медичних послуг;

– збільшення питомої ваги витрат на медичну інфраструктуру для наближення її до світових стандартів;

– раціонально використовувати медичні ресурси регіону.

Удосконалювати територіальну організацію РРМП у регіонах із низьким рівнем сприятливості умов для формування попиту і високим для пропозиції медичних послуг доцільно шляхом концентрації виробників медичних послуг у центрах попиту пропорційно до кількості споживачів з орієнтацією на чинники, що забезпечуватимуть виробничу діяльність в цілому (інфраструктура, наявність і склад медичних кадрів тощо).

А у регіонах із високим рівнем сприятливості умов для формування попиту і пропозиції медичних послуг це доцільно здійснювати шляхом створення кластерів медичних послуг, під якими, на нашу думку, слід

розуміти добровільне об'єднання медичних закладів різних форм власності з метою забезпечення населення регіону широким спектром якісних медичних послуг із застосуванням сучасних досягнень медичної науки, рекламних агентств, інвестиційних компаній, владних структур тощо. При цьому, передбачається тісна співпраця медичних закладів з науковими і рекреаційними установами, громадськими організаціями, підприємствами інфраструктури та органами місцевої влади. Така складна система установ різних галузей господарювання з виробничими, економічними, інформаційними зв'язками має задовольнити найрізноманітніші оздоровчі (лікування, медична реабілітація, відпочинок, профілактика) потреби населення регіону.

Безумовно для реалізації такого кластеру необхідні значні інвестиції, залучення яких базується на ініціативі, інноваційності, інтеграції, інформації та зацікавленості (вигоді) інвесторів у такому проекті. Крім того, для забезпечення успішної реалізації кластера медичних послуг необхідно ще враховувати:

- бізнес-клімат як в регіоні, так і в Україні загалом;
- регуляторні механізми держави;
- рівень медичної освіти;
- розвиток української медичної науки;
- кваліфікацію медичних кадрів в регіонах;
- наявність у регіонах медичних технологій;
- менталітет населення регіону;
- особливості ведення господарства;
- наявність постачальників спеціалізованих ресурсів та послуг (фінансові установи, науково-дослідні інститути, заклади післядипломної медичної освіти, фармацевтичні компанії тощо);
- рівень конкуренції між медичними закладами на РРМП.

Наголосимо на тому, що кластер медичних послуг має багато позитивних моментів для учасників ринку медичних послуг [6]:

– для виробників медичних послуг – це залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, розширення мережі споживачів медичних послуг, підвищення рентабельності медичних послуг, можливість відстоювати інтереси медичних організацій на законодавчому рівні, домагатися пільг і субсидій і т. д.;

– для споживачів медичних послуг – покращення якості і доступності медичних послуг, збільшення асортименту послуг, підвищення рівня сервісу обслуговування, а також реалізація певних соціальних гарантій, таких як збільшення кількості робочих місць, поліпшення транспортної інфраструктури тощо.

При цьому, дане об'єднання медичних закладів буде ефективним і для органів влади, оскільки це сприятиме реалізації довгострокових стратегій розвитку регіональних систем охорони здоров'я, дасть змогу брати безпосередню участь у прийнятті організаційних і економічних рішень діяльності кластера, забезпечить вільний обмін інформацією між учасниками кластера, дає змогу оцінити стан і тенденції розвитку ринку медичних послуг; сприятиме раціональному використанню медичних ресурсів регіону.

Його утворенню перешкоджають наступні чинники: несформоване в повній мірі конкурентне середовище регіону, недостатня економічна мотивація учасників такого об'єднання, неусвідомленість медичними організаціями ефективності його створення, збереження ієрархії в органах виконавчої влади [6].

Зазначимо, що запропоновані шляхи удосконалення територіальної структури РРМП у визначених групах регіонів повинні корегуватися відповідно до фактичної потреби населення у видах об'єктів медичного обслуговування у межах регіонів. З цією метою, враховуючи захворюваність і смертність населення, його очікувану кількість, віково-статеву структуру та інші показники, потрібно насамперед уточнити норму забезпеченості населення регіону медичними закладами. Ці норми повинні бути загальнодоступними (опублікованими в інформаційних джерелах) та обов'язковими для використання у різних галузях, відомствах, підприємствах, а також на різних рівнях управління.

Загальновизнано, що територіальна структура збагачена ознакою управління перетворюється на територіальну організацію [7, с. 36], то очевидно, що удосконалення територіальної організації ринку медичних послуг має доповнюватися удосконаленням її управлінської структури. Під управлінською структурою територіальної організації ринку медичних послуг слід розуміти сукупність організаційних форм та органів управління, які ієрархічно взаємопов'язані і забезпечують цілеспрямований і узгоджений розвиток усіх суб'єктів ринку медичних послуг.

Ринок медичних послуг не може функціонувати відділено від системи охорони здоров'я, управління якою здійснюється на основі адміністративно-командної системи управління (міністерство, обласне управління, центральна районна лікарня, медичний заклад), успадкованої від СРСР. Дана система втрачає свою цілісність за ринкової багатоукладної економіки, тому їй неодмінно потрібно удосконалювати у відповідності з вимогами ринку і досягнень світового менеджменту. При цьому, за нових умов господарювання (зміна організаційно-правового статусу медичних закладів, зміна форми власності, характер відносин між

суб'єктами РРМП, зміна принципу фінансових рахунків від фінансування витрат до купівлі медичних послуг) управління набуває нового смислу, як от регулювання чи сприяння забезпеченню розвитку і функціонування різних форм власності на ринку медичних послуг [8].

Задля удосконалення управлінської структури необхідно порушувати питання щодо змін в організаційній структурі управління, методах управління (економічні, організаційні, статистико-математичні, правові, соціально-психологічні), техніці управління (автоматизація управління, автоматизована обробка інформації) та кадровому забезпеченні (конкурсний відбір, гнучкість до вимог ринку).

На нашу думку, удосконалення управлінської структури ТОРМП має базуватись на принципі децентралізації зі збереженням відповідальності за результати діяльності на кожному рівні органів управління. Тобто необхідно відійти від моделі управління єдиного керівного органу (МОЗ України) до суспільно-адміністративної або громадсько-адміністративної, за якої частина повноважень держави передається:

- на рівні регіонів – Міністерству охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, управлінням охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;
- на районному та міському рівні – районним та міським лікарням (або інші медичні заклади), які визначені центральними для району, міста;
- професійним самоврядним організаціям (лікарів, медсестер, медичних психологів тощо) з частковим залученням громадських організацій медичних працівників та правозахисників прав споживачів медичних послуг [8].

При цьому, має зберігатись управлінська вертикаль для забезпечення реалізації регіональної політики розвитку РРМП, дотримання нормативів у наданні медичних послуг та норм у медичній галузі.

Безумовно, ефективність управління залежить від дієвості і обґрунтованості управлінських рішень влади і може оцінюватись за різними критеріями, однак найважливішим є зміна рівня і якості життя населення від спожитих медичних послуг. Для прийняття ефективних управлінських рішень виникає потреба у повній, достовірній і своєчасній інформації про:

- потреби населення у збереженні і примноженні здоров'я,
- попит населення регіону на медичні послуги,
- рівень достатку різних соціальних груп,
- ємність регіонального ринку медичних послуг,
- забезпеченість медичними кадрами,
- рівень цін на медичні послуги в регіоні тощо.

При цьому, така інформація повинна збиратися, оброблятися і передаватися до органів управління найближчого вищого рівня з усіх підпорядкованих територій. Саме тому виникає необхідність у інформатизації органів влади із застосування у процесі управління інформаційними технологіями, комп'ютерною технікою, а також розробку системи інформаційно-аналітичного забезпечення регіональних органів влади та управління.

Крім того, необхідно удосконалити організаційну структуру обласного управління охорони здоров'я: в його складі важливо мати фахівців, які б займалися проблемами регіонального ринку медичних послуг та відповідали за його розвиток. У силу сказаного, виникає необхідність у розширенні переліку завдань обласних управлінь охорони здоров'я ще такими:

- забезпечення реалізації державної політики у галузі охорони здоров'я та регіональної політики розвитку РРМП;
- здійснення заходів спрямованих на підвищення ефективності функціонування РРМП;
- контроль за якістю медичних послуг;
- розробка механізму по запобіганню зловживань медичними працівниками при наданні медичних послуг.

Відповідно до зазначених завдань фахівці обласних управлінь мають:

- готувати і подавати пропозиції до “Стратегії розвитку регіональних ринків медичних послуг”;
- співпрацювати з Асоціацією агенцій регіонального розвитку та з громадськими організаціями з метою постійного відстеження громадської думки про функціонування РРМП;
- аналізувати і прогнозувати кон'юнктуру РРМП;
- формувати рекомендації щодо регулювання попиту й пропозиції медичних послуг у регіоні.

Висновки з проведеного дослідження. Удосконалення територіальної організації ринку медичних послуг вимагає залучення інвестиційних ресурсів, удосконалення існуючих та розробки нових організаційно-економічних форм взаємодії між його суб'єктами, оптимізації просторової пропорції регіонального та міжрегіонального характеру між РРМП, раціонального використання ресурсів регіональних систем охорони здоров'я. Виважена регіональна політика розвитку регіональних ринків медичних послуг, яка передбачатиме створення кластерів медичних послуг, збалансування процесів територіальної концентрації і територіальної деконцентрації медичних закладів у регіоні, розробку системи статистичних показників для оцінки необхідності

територіального удосконалення та його ефективності, приведе до оптимальної територіальної організації РРМП.

Бібліографічний список: 1. Герасимчук З.В. Регіональна політика розвитку ринків медичних послуг: напрямки формування та реалізації: Монографія. / З.В. Герасимчук, І.Б. Шевчук. – Луцьк: Надстир'я, 2009. – 200 с. 2. Каминская Т.М. Рынок медицинских услуг: опыт теоретико-институционального анализа / Т.М. Каминская. – Х.: ИПП “Контраст”, 2006. – 296 с. 3. Цветкова А.Б. Управление маркетинговыми коммуникациями на рынке медицинских услуг: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством / А.Б. Цветкова. – Москва, 2003. – 181 с. 4. Носуліч Т.М. Територіальні особливості формування і розвитку ринку медичних послуг Вінницької області / Т.М. Носуліч // Продуктивні сили і регіональна економіка: [зб. наук. праць: у 2 ч.]. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – Ч. 1. – С. 276-281. 5. Столяров С.А. Рынок медицинских услуг: Некоторые его характеристики, проблемы и аспекты управления / С.А. Столяров. – Барнаул: Изд-во АЗБУКА, 2005. – 269 с. 6. Банин А.С. О формировании кластеров в системе здравоохранения региона: [Электронный ресурс] / А.С.Банин. – Режим доступа: <http://www.bali.ostu.ru/umc/arhiv/2007/1/Vanin.doc>. 7. Шевчук Л.Т. Розміщення продуктивних сил / Любов Теодорівна Шевчук. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 150 с. 8. Концепція розвитку охорони здоров'я: обговорення триває: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apteka.ua/archives/623/26410.html>

Шевчук І.Б. Концептуальные подходы к усовершенствованию территориальной организации национального и региональных рынков медицинских услуг. В статье раскрыто сущность понятия "территориальная организация рынка медицинских услуг". Определены принципы и пути, за которыми может осуществляться усовершенствование территориальной организации рынка медицинских услуг в современной Украине на национальном и региональном уровнях.

Shevchuk I. Conceptual approaches to the improvement of the territorial organization of national and regional markets for medical services. The article revealed the essence of the concept of "territorial organization of the medical services market". Principles and ways, which may be improvement of the territorial organization of the medical services market in Ukraine at the national and regional levels.